

УДК 331.526: 331.556.2

Киристюк С.В.

*докторант відділу економіки і політики аграрних перетворень
Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України***ЗАЙНЯТИСТЬ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ –
КОМПРОМІС МІЖ СІЛЬСЬКОЮ ТА МІСЬКОЮ ЕКОНОМІКАМИ****RURAL EMPLOYMENT – RURAL-URBAN ECONOMIES TRADE-OFF****АНОТАЦІЯ**

У статті узагальнено особливості формування сільського ринку зайнятості у контексті глобальних тенденцій. Встановлено, що створення нових можливостей працевлаштування в сільській місцевості обмежено низьким темпом диверсифікації сільської економіки, що стимулює динамічний та полівекторний розвиток маятникової трудової міграції сільського населення.

Ключові слова: зайнятість, сільське населення, сільська економіка, маятникова трудова міграція, диверсифікація, урбанізація.

АННОТАЦИЯ

В статье обобщены особенности формирования сельского рынка занятости в Украине в контексте глобальных тенденций. Установлено, что создание новых возможностей трудоустройства в сельской местности ограничено низким темпом диверсификации сельской экономики, что стимулирует динамическое и поливекторное развитие маятниковой трудовой миграции сельского населения.

Ключевые слова: занятость, сельское население, сельская экономика, маятниковая трудовая миграция, диверсификация, урбанізація.

ANNOTATION

The paper summarizes the features of the rural employment market in Ukraine in the context of global trends. It was concluded that the creation of new job opportunities in rural areas is limited by the slow diversification of the rural economy. This stimulates the development of a dynamic and a multiple-vector development of rural commuting.

Keywords: employment, rural populations, rural economy, commuting, diversification, urbanization.

Постановка проблеми. У ринковій економіці розвиток господарських систем відбувається за принципами «смітівської руки», яка здійснює регулювання економічних процесів, базуючись на доцільності використання основних ресурсів – капіталу, праці та землі. Зважаючи на відносну дешевизну праці в Україні, при розміщенні виробництв власники капіталу мало переймаються проблемою локальної розбіжності попиту та пропозиції робочої сили. Ця проблема особливо гостро виражена на сільських територіях, де можливості працевлаштування суттєво обмежені або й взагалі відсутні.

У процесі ринкових перетворень українське село, залишаючись все ж високо залежним від сільського господарства, лише в аграрній сфері у XXI ст. втратило понад 2 млн робочих місць, що складає понад чверть економічно активно сільського населення. При цьому можливості працевлаштування поза агросферою в селі досить обмежені, підтвердженням чого є відсутність будь-яких суб'єктів підприємницької діяльності в третині сільських населених пунктів (СНП). Крім того, навіть у селах з відносно

розвинутою економікою з працевлаштуванням різно-фахових спеціалістів, як правило, виникають проблеми через порівняно низьку її диверсифікованість. У результаті частина сільських жителів працевлаштовується за межами своїх населених пунктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висока актуальність досліджень проблем сільської зайнятості підтверджується великою кількістю публікацій провідних вітчизняних вчених, у тому числі: Д. Богині, О. Бородіної, О. Булавки, Г. Купалова, Е. Лібанової, І. Прокони та ін. Проблеми трудової міграції населення, у тому числі сільського, як напряду забезпечення ефективної зайнятості, присвячені роботи А. Гайдучького, О. Малиновської, І. Малютіна, І. Прибиткової. Разом з тим залишається багато аспектів цієї проблеми, що досить обмежено розкриті у вітчизняній економічній науці, зокрема маємо на увазі проблему здатності сільської економіки у забезпеченні повної зайнятості сільського населення.

Постановка завдання. Під впливом урбанізації сільська територія та її економіка зазнає певних структурних змін, що визначають особливості зайнятості сільського населення. Завдяки зменшенню витрат часу та грошових витрат на переміщення сільське населення стало більш мобільним, отримавши додаткові можливості віддаленого від місця проживання працевлаштування. Дане дослідження спрямоване на виявлення сучасних тенденцій розподілу сільського трудового потенціалу між сільською та міською економіками та формування пропозицій щодо забезпечення ефективної зайнятості сільського населення.

Виклад основного матеріалу. Еволюційно підтверджено поступове зниження залежності розвитку сільської економіки від аграрного виробництва. Найбільший поступ у цьому напрямі зробили розвинені країни. Так, наприклад, у США на зорі їх становлення (1790 р.) в сільському господарстві працювали близько 90% усіх зайнятих в економіці, а на початку XX ст. (1900 р.) їх частка складала 38%, зменшившись до 1,7% протягом наступних 110 років. Частка зайнятих в сільському господарстві в інших розвинених країнах сьогодні (2010 р.) також не перевищує 2-4%: Італії – 3,3%; Японії – 2,1%; Франції – 2,0%; Німеччині – 1,6%; Великій Британії – 1,5%. Під впливом НТП та зростан-

ня комунікаційних можливостей необхідність працевлаштування сільського населення, вивільненого з агросфери, в несільськогосподарських видах економічної діяльності зростає прискореними темпами. Вирішення цього завдання може, як показує теорія та практика, здійснюватись за різними сценаріями, головними з яких є:

1. Міграція сільського населення у міські промислові центри з розвиненими сферами виробництва та послуг.

2. Маятникова міграція сільської робочої сили.

3. Працевлаштування в СНП на основі диверсифікації сільської економіки.

Звичайно, у чистому вигляді практично неможливо знайти сільські економіки, що розвиваються виключно на основі одного з перелічених сценаріїв, натомість, як правило, більш характерним є їх комбінування з певним домінуванням одного з них. Підтвердженою тенденцією глобального розвитку економіки є його урбанізація, проте її темпи відрізняються залежно від типу розвитку: для розвинених країн характерний більш високий темп урбанізації, ніж для тих, що розвиваються. Так, якщо у США на початку минулого століття частка сільського населення складала трохи більше чверті усього населення, в Україні на той час сільські жителі формували 81% нації, то сьогодні ці показники складають 18% та 31% відповідно. Саме тому подолати часткову міграцію сільського населення до мегаполісів практично неможливо, адже чотири з десяти мешканців планети змінюють місце свого проживання з метою задоволення своїх потреб та реалізації свого потенціалу.

Другий сценарій – маятникова міграція – став досить поширеним явищем для європейських країн, особливо в останні два-три десятиліття. Його активний розвиток можна пояснити наступними факторами: наявністю розвиненої інфраструктури, скороченням транспортних витрат та підвищенням популярності сільського способу життя серед європейців. Результатом дії цих чинників став розвиток приміських та менш віддалених сільських територій та їх економік, в першу чергу, як осередків комфортного проживання, тоді як міська економіка залишалась основним джерелом зайнятості сільського населення. Безперечно, за такого сценарію й сама сільська економіка отримувала додаткові стимули для розвитку, що ґрунтувався на нарощуванні ролі будівельної індустрії та сфери послуг з метою обслуговування зростаючих потреб корінних та новоприбулих сільських жителів.

З точки зору збалансованого розвитку міських та сільських територій більш прийнятним є третій сценарій – диверсифікації сільської економіки, що вирішує не лише проблему внутрішнього розвитку сільської економіки, а й не створює додаткового тиску на гіпертрофовану міську економіку. Саме така стратегія була прийнята в КНР. У результаті аграрної реформи

1978–1984 рр. сільська економіка країни отримала новий поштовх для економічного розвитку, основу якого складали сільські промисли та ремесла. З метою попередження масової міграції сільського населення до активно зростаючих мегаполісів був прийнятий курс на розвиток сільської промисловості через формування повітово-селищних малих та середніх підприємств на основі приватної, змішаної та колективної власності (80% всіх повітово-селищних підприємств). За десять років (1984–1993 рр.) кількість створених промислових підприємств у сільській економіці зросла у 14 разів: з 1,65 млн до 23,21 млн од. При цьому загальна кількість зайнятих на цих підприємствах збільшилась у майже три рази, забезпечуючи робочі місця понад 17% сільських жителів КНР. Якщо на початку процесу становлення нової сільської економіки на основі повітово-селищних підприємств вони виконували переважно самозабезпечувальну функцію в сільській місцевості (забезпечення засобів виробництва, будівельних матеріалів, надання будівельних послуг тощо), то згодом виробництво отримало нові орієнтири: спочатку – з боку національної економіки, а згодом – глобальної. Удосконалення технологій виробництва через співпрацю з великими промисловими компаніями гарантувало повітово-селищним підприємствам можливість виходу на зовнішній ринок (кінець 1990-х рр.). Це дозволяло постійно підвищувати якість продукції та укрупнювати масштаби виробництва. У підсумку повітово-селищні підприємства відігравали все більшу роль у сільському житті Китаю, ставши центрами не лише економічного, а й соціального та культурного розвитку. Процес концентрації життєдіяльності довкола таких центрів призвів до виникнення нового явища, яке отримало назву сільської урбанізації. На початку 2000-х рр. у новостворених сільських урбанізованих центрах проживало майже 17% усього населення КНР. Особливістю економічної організації сільського суспільства Китаю, за висловом економічного історика Дж. Харта, було те, що соціалістичний та постсоціалістичний розвиток сільської економіки Китаю здійснювався на основі зміни соціального статусу селян і перетворення їх у робітничий клас без вилучення їх реальних прав власності на землю, що є унікальним історичним досвідом ХХ ст. [1].

В Україні після проголошення незалежності сільська економіка розвивалася стихійно, поєднуючи ліберальні та командно-адміністративні механізми, наслідком чого стало тотальне банкрутство агропідприємств, занепад соціально-виробничої інфраструктури й посилення депопуляційних процесів у сільській місцевості. Переломним науковці вважають 2000 р., коли було закладено підвалини формування нового інституційного середовища розвитку села, передусім його аграрної складової, а з 2004 р. розпочато активне проник-

нення великого фінансового капіталу у агро-сферу, що виділяють у якості початку третього етапу аграрних перетворень [2, с. 5-6]. Основними рисами нового етапу розвитку села стали: концентрація агровиробництва й скорочення числа зайнятих у агроформуваннях; розвиток вертикально-інтегрованих структур та підвищення вимог до кваліфікації працівників; посилення залежності соціально-економічного розвитку села від субвенцій з державного бюджету; просторова поляризація розвитку сільських територій.

Суспільно-політичні перетворення в країні, які розпочалися у 2014 р., принаймні формально свідчать про початок нового етапу організаційно-інституційного та соціально-економічного розвитку суспільства. При цьому одним із головних об'єктів впроваджуваних реформ є сільські території (СНП) та їх соціально-виробничі системи. Основною ідеєю, яка проходить червоною лінією крізь усі пропозиції щодо реформування села, проголошено повноцінне наділення правами та забезпечення можливостей для успішного розвитку локальних територіальних утворень й особливо – економічної складової (сільської економіки), від якої залежить ефективне працевлаштування сільських жителів, а отже й їх добробут.

Як зазначалося вище, ефективне працевлаштування сільського населення може реалізуватися за різними сценаріями, але найчастіше – на основі їх комбінування. Очевидно, що при розробці певних рекомендацій для удосконалення національної політики і прийняття важливих рішень на локальному рівні потрібно враховувати сучасні тенденції розвитку, закладені у найближчому минулому.

Сільське населення в Україні скорочується майже в чотири рази швидше, ніж міське: у 2005–2013 рр. чисельність сільського населення в Україні скоротилася на 7,7% (міське – на 2,1%). На фоні цього скорочення на 1,1% кількості економічно активного сільського населення можна розглядати як позитивний тренд, що свідчить про збереження достатнього трудового потенціалу села. Проте для його реалізації в сільській місцевості досить обмежені можливості, підтвердженням чого є, по-перше, збереження високої частки самозайнятих в особистих селянських господарствах (ОСГ), що фактично можна розглядати як приховане безробіття, по-друге, скорочення зайнятих в організованому секторі сільської економіки (на підприємствах, в організаціях та установах усіх галузей) і, нарешті, підвищення числа безробітних (табл. 1).

Безперечно, частина ОСГ у своїй діяльності орієнтовані переважно на ринкові запити, забезпечуючи при цьому їх членам достатній рівень доходів; проте для більшості з них власне господарство виконує, в основному, самозабезпечувальну функцію (за рахунок заміщення частини витрат на харчування власно виробленою продукцією) і, якщо для людей старшого віку ведення власного господарства є переважно добровільним заняттям, то для працездатних членів ОСГ – безальтернативним через обмеженість можливостей працевлаштування в організованому секторі сільської економіки.

За досліджуваний період кількість сільського населення, зайнятого в організованому секторі економіки зменшилась не суттєво (-0,4%), проте локалізація місць прикладання праці зазнала кардинальних змін, що виражено скороченням зайнятих за місцем проживання

Таблиця 1

Зайнятість сільського населення

Показники	01.01.2005	01.01.2014	2014 / 2005, %.
Сільське населення, тис. осіб	15271,5*	14089,6*	92,3*
Економічно активне населення (у віці 15-70 років), тис. осіб	6987,0*	6908,0* / 6511,7	98,9*
Безробітне населення (у віці 15-70 років), тис. осіб	400,9*	502,1* / 478,2	125,2*
Зайняте населення (у віці 15-70 років), тис. осіб	6586,1*	6405,9* / 6033,5	97,3*
Зайняті на підприємствах, в установах, організаціях усіх галузей (тис. осіб / %), в тому числі:			
- за місцем проживання;	3607,2 / 100,0	3592,1 / 100,0	99,6 / -
- в інших СНП;	2159,9 / 59,9	1621,8 / 45,1	75,1 / -14,8 в.п.
- в містах та СМТ;	337,0 / 9,3	443,5 / 12,3	131,6 / 3,0 в.п.
- за кордоном	1024,2 / 28,4	1321,6 / 36,8	129,0 / 8,4 в.п.
	86,1 / 2,4	205,2 / 5,7	238,3 / 3,3 в.п.
Особи у працездатному віці, зайняті лише в ОСГ, тис. осіб	2507,0	2372,4	94,6
Структура зайнятого всередині країни населення, % (організований сектор / в цілому):			
- у сільській економіці	70,9 / 83,0	61,0 / 77,1	-9,9 в.п. / -5,9 в.п.
- у міській економіці	29,1 / 17,0	39,0 / 22,9	9,9 в.п. / 5,9 в.п.

Джерело: розраховано автором на основі [3-5]

Примітка. Показники наведені без урахування значень АР Крим та м. Севастополь

* – з урахуванням показників АР Крим та м. Севастополя

(на 25%) й, відповідно, зростанням числа трудових мігрантів (в середньому на 30% зайнятих в інших селах та міських центрах й понад у 2 рази – зайнятих за кордоном). Внаслідок цього у досліджуваному періоді розподіл сільських зайнятих між сільською та міською економікою змінювався на користь урбанізованого типу зайнятості: серед зайнятих в організованому секторі економіки із десяти працевлаштованих на початку 2014 р. чотири з них працювали в міській економіці, тоді як дев'ять років тому (2005 р.) таких було лише три. З урахуванням зайнятих в ОСГ (у працездатному віці) збільшення ваги міської економіки у працевлаштуванні сільського населення за досліджуваний період є дещо меншим: 2,3 та 1,7 особи із десяти зайнятих відповідно (табл. 1). Проте пошук робочих місць за межами села (як правило, в місті) є більш вимушеним кроком для сільського населення, ніж мотивуючим: незважаючи на можливість отримання вищих зарплат, більшість людей віддає перевагу нижче оплачуваній роботі за місцем проживання.

Сільське господарство, яке було основною галуззю працевлаштування сільських жителів в селі, прискореними темпами втрачає свої позиції внаслідок глибокого проникнення НТП у агровиробництво. За 2005–2013 рр. кількість зайнятих на підприємствах сільського, рибного та лісового господарства у власних населених пунктах знизилась практично вдвічі. Справед-

ливим буде зауважити, що це не суперечить ані теоретичним основам, ані практичним тенденціям розвитку сільської економіки, що передбачає диверсифікацію економічної діяльності на селі й зменшення ролі сільського господарства. Наші розрахунки коефіцієнта диверсифікації (коефіцієнт Херфіндаля-Хіршмана) сільської економіки (на основі показників зайнятості за місцем проживання в організованому секторі й в цілому, тобто з урахуванням зайнятих в ОСГ) свідчать про позитивну тенденцію диверсифікації економічної діяльності на селі (табл. 2).

Незважаючи на широке застосування коефіцієнта Херфіндаля-Хіршмана для оцінки диверсифікації економіки, ця методика не позбавлена недоліків (максимальне значення при рівномірному розподілі між галузями, не враховує масштабів економіки), які не відображають окремі негативні зміни, що мають місце в Україні, а саме: скорочення загальної кількості зайнятих в селі й по більшості важливих видів діяльності (переробна промисловість, транспорт, складське господарство, бюджетна сфера тощо). На фоні загальної негативної тенденції відмічено суттєве зростання кількості зайнятих в інших сферах економічної діяльності (у понад три рази), але доступні дані не дозволяють оцінити динаміку по кожній з них, що обмежує інформаційну значимість отриманих висновків (оскільки під «іншими видами діяльності» об'єднано 10 видів діяльності (секцій КВЕД-

Таблиця 2

Диверсифікація зайнятості на селі

Види діяльності	01.01.2005		01.01.2014		Динаміка	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	в.п.
<i>Розподіл зайнятих в організованому секторі сільської економіки за сферами економічної діяльності:</i>						
Сільське, рибне й лісове господарство	1146,5	53,1	610,0	37,6	-536,5	-15,5
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	19,7	0,9	16,8	1,0	-2,9	0,1
Переробна промисловість	93,6	4,3	52,0	3,2	-41,6	-1,1
Постачання електроенергії, газу, пари, води та кондиціонованого повітря; каналізація, відходи	22,0	1,0	21,6	1,3	-0,4	0,3
Будівництво	52,0	2,4	27,9	1,7	-24,1	-0,7
Оптова і роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів	151,8	7,0	132,7	8,2	-19,1	1,2
Тимчасове розміщування й організація харчування	14,6	0,7	15,5	1,0	0,9	0,3
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	83,3	3,9	51,6	3,2	-31,7	-0,7
Освіта	344,4	15,9	317,3	19,6	-27,1	3,6
Охорона здоров'я та соціальна допомога	143,9	6,7	107,8	6,6	-36,1	-0,1
Інші види діяльності	88,1	4,1	268,6	16,6	180,5	12,5
Разом	2159,9	100,0	1621,8	100,0	-538,1	-
<i>Особи у працездатному віці, зайняті лише в ОСГ</i>	2507,0	-	2372,4	-	-134,6	-
<i>Коефіцієнт диверсифікації сільської економіки*</i> , пунктів:						
- організований сектор	0,68	0,78	-	0,10		
- в цілому	0,39	0,43	-	0,04		

Джерело: розраховано автором на основі [3-4]

Примітка. Показники наведені без урахування значень АР Крим та м. Севастополь

* – для виділених 11 секторів сільської економіки коефіцієнт приймає значення від 0,0 до 0,91

2010), у тому числі державне управління й оборона, обов'язкове соціальне страхування).

Підбиваючи проміжний підсумок, зауважимо, що диверсифікація сільської економіки як сценарій ефективного працевзабезпечення сільських жителів в цілому має місце в Україні, проте темпи створення нових робочих місць в неаграрній сфері лише певною мірою (на третину) компенсують втрату зайнятості в сільсько-господарській сфері. Крім того, потрібно звернути увагу на прискорене скорочення зайнятості в таких важливих галузях, як переробній промисловості, будівництві, транспорті та пов'язаних з ним послугах, що обмежують можливості диверсифікованого розвитку сільської економіки.

Обмеженість ринку праці в сільській місцевості є ключовим фактором, що відштовхує, для сільського економічно активного населення, що змушує його вдаватися до пошуку робочих місць за межами місця проживання, поповнюючи лави маятникових трудових мігрантів. У сучасному ринковому середовищі трудова міграція стала досить поширеним явищем, особливо серед сільського населення, а її масштаби з року в рік зростають. Наприклад, у Канаді 43% (2006 р.) зайнятого сільського населення включено у процеси маятникової трудової міграції: при чому 55% з них працевлаштовані в міській економіці, а решта – в сільській (в інших сільських муніципалітетах) [6, с. 330-333]. У Польщі майже 36% сільського зайнятого населення працює за межами гміни (найменша адміністративна самоврядна одиниця) [7]. В Україні процеси маятникової трудової міграції також розвиваються прискореними темпами: за дев'ять років (2005–2013 рр.) кількість сільських маятникових трудових мігрантів зростає з 39% до 52% від усіх зайнятих в організованому секторі економіки (23% та 31% відповідно з урахуванням зайнятих в ОСГ).

Можливість трудової міграції сільського населення за умов наявного попиту на робочу силу в значній мірі залежить від віддаленості потенційного місця прикладання праці. Відповідно, стимулюючим чинником для поширення процесів маятникової міграції у розвинених країнах є розвиток транспортної інфраструктури і доступність приватного автотранспорту, адже, як свідчать дані, понад половина усіх сільських мігрантів користуються власним автомобілем для переміщення до місць роботи [7]. В Україні доступність приватного автотранспорту менш значимий фактор розвитку трудової міграції, натомість важливими чинниками є розвинена транспортна інфраструктура та урізноманітнення режимів праці (вахтовий метод) [8, с. 140]. Розвиток процесів маятникової міграції сільського населення в Україні відбувається відповідно до тенденцій, що характерні розвиненим країнам, а саме:

- зростання значення трудової міграції у забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення;

- трудова міграція сільського населення набуває ознак комплексного явища, яке характеризується практично однаковими темпами зростання як міського вектору, так і сільського вектору трудової міграції;

- близькість до великих урбанізаційних центрів, а не близькість до будь-якого міського центру, є визначальним чинником формування міграційних потоків;

- за гендерною ознакою міграційні потоки сільського населення характеризуються переважанням кількості чоловіків, проте зі зменшенням дистанції до місць працевзабезпечення та зі зростанням масштабів центру працевзабезпечення частка жінок-мігрантів збільшується.

В цілому сценарій розвитку маятникових міграційних потоків здатний частково вирішити проблему забезпечення зайнятості сільського населення, проте переважання позитивних ефектів матиме місце лише для тих СНП, які знаходяться в зоні впливу великих урбанізаційних центрів. Натомість для віддалених СНП отримані економічні вигоди (вищі доходи) нівелюються частковою втратою соціальних зв'язків та психологічним напруженням стосунків у сім'ї, тому для більшості сільських жителів більш прийнятним є працевзабезпечення за місцем проживання або у сусідніх населених пунктах за умови отримання порівняно нижчих доходів.

Певна частина сільських жителів за відсутності належних умов працевзабезпечення реалізують свій трудовий потенціал шляхом зміни постійного місця проживання, мігруючи, як правило, у великі урбанізовані центри. Як свідчать статистичні дані, таких щороку налічується понад 200 тис. осіб (рис. 1).

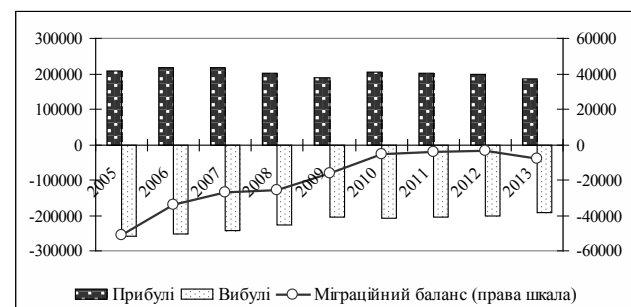

Рис. 1. Міграція в сільській місцевості, осіб

Джерело: побудовано на основі даних [9, с. 264-266]

Незважаючи на усталене бачення села як «донора» робочої сили для міста, у досліджуваному періоді зберігається відносно стала тенденція й зворотного руху населення у сільську місцевість. Тому за рахунок значно швидшого скорочення числа вибулих сільських жителів, у 2010–2013 рр. відбулося суттєве зниження рівня негативного балансу міграційних потоків у сільській місцевості – майже у 7 разів порівняно з періодом 2005–2008 рр. Частково пояснення цьому безперечно стала несприятлива економічна ситуація в країні внаслідок кризи

2008–2009 рр., що пригальмувало розвиток економіки й, зокрема, міської, яка була основним джерелом працевлаштування для сільських мігрантів.

Важливою особливістю міграційних потоків у сільській місцевості є їх географічний дисбаланс, у результаті якого сільські території, віддалені від міських центрів, поповнюються статистичні дані вибулих сільських жителів, а СНП, розташовані в зоні високого урбанізаційного впливу, примножують загальну кількість прибулих у сільську місцевість.

Аналіз міграційних потоків економічно активного населення у сільській місцевості за віковими групами свідчить про поступове вимивання молодого трудового потенціалу села. Так, у 2013 р. в цілому негативний міграційний баланс у вікових групах до 35 років складав понад -12 тис. осіб. Варто зауважити, що виключенням є вікова група 20-24 роки, у якій міграційний баланс мав позитивне значення. Це можна пояснити тимчасовим поверненням молодих спеціалістів після закінчення ВУЗів, що передбачено умовами отримання освіти за державним замовленням, які (переважна більшість) згодом намагаються реалізувати себе поза межами села, що підтверджується негативним значенням міграційного балансу у віковій групі 25-29 років. Натомість приріст трудового потенціалу села забезпечує населення старше 40 років, що відповідає тенденціям розвинених країн (рис. 2).

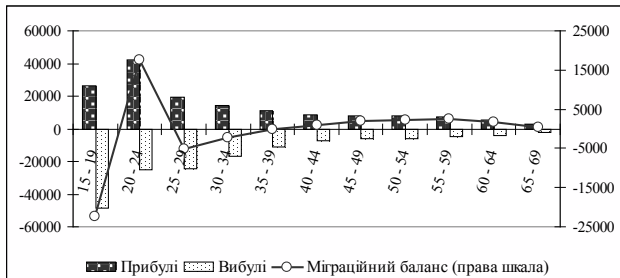

Рис. 2. Міграційні потоки економічно активного населення (у віці 15-70 років) за віковими групами в сільській місцевості (2013 р.), осіб

Джерело: побудовано на основі даних [9, с. 269]

Висновки. Економічна система України внаслідок високої відкритості піддається сильному впливу глобальних тенденцій розвитку. У сфері сільської зайнятості ключовими рисами є деаграризація й диверсифікація сільської економіки, багатовекторність міграційних потоків робочої сили. Виявлені вітчизняні тенденції розвитку сільського ринку праці свідчать про збереження цих рис і в майбутньому.

Універсальних рекомендацій щодо ефективного працевлаштування для різних СНП не може бути. Проте якщо ті з них, що розташовані поблизу великих урбанізаційних центрів, отримують значні вигоди від такого сусідства завдяки процесам маятникової трудової міграції та диверсифікації їх економіки, то віддалені СНП

піддаються значним ризикам, що ведуть до поступового занепаду економіки. Просторова поляризація розвитку економіки СНП в майбутньому посилюватиметься, тому саме останні з них (віддалені території) мають стати об'єктом державного впливу, спрямованого на вирішення проблеми зайнятості сільського населення. На нашу думку, найкращим варіантом розв'язання цього завдання може бути підтримка розвитку локальних економічних систем, що об'єднують декілька СНП. Перевагою такого сценарію є перш за все зниження залежності від міської економіки високо урбанізованих центрів, а також розширення можливостей за рахунок об'єднання потенціалу окремих СНП, що дозволяє повніше та швидше реалізувати диверсифікований сценарій розвитку сільської економіки. Паралельно з цим відбуватиметься посилення внутрішньо сільських комунікацій і зв'язків, в тому числі маятникової трудової міграції між різними СНП, що створює не лише певні виклики (внаслідок необхідності удосконалення якості транспортного сполучення), а й нові можливості (додаткова зайнятість у сфері транспортних послуг, обслуговування транспортних мереж тощо). Окремо зауважимо на необхідності формування сприятливого середовища для працевлаштування сільських жінок у віддалених СНП, що може реалізовуватися шляхом підтримки розвитку народних промислів, ремесел, сільського туризму тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Развитие промышленности в сельских районах Китая [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.e-reading.link/chapter.php/1021554/18/Medvedev_-_Podem_Kitaya.html.
2. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація : наук. доп. / [О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.] ; за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – 56 с.
3. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів: Стат. збірник / Державна служба статистики. Відповідальний за випуск О.О. Кармазіна. – К., 2014. – 187 с.
4. Соціально-економічне становище сільських населених пунктів : стат. збірник / Державна служба статистики. Відповідальний за випуск І.В. Калачова. – К., 2006. – 196 с.
5. Економічна активність населення України 2013 : стат. збірник / Державна служба статистики. Відповідальний за випуск І.В. Сенік. – К., 2014. – 197 с.
6. Partridge M. et. al. Rural-to-Urban Commuting: Three Degrees of Integration. *Growth and Change*, Volume 41, Issue 2, June 2010. – P. 303-335.
7. Gieszczyk A. Commuting to work in the Polish LFS [Електронний ресурс] / 8-th LFS Workshop, Gdansk, 23-24 May 2013. – Режим доступу : http://old.stat.gov.pl/lfs2013/papers/G3_Andrzej_Gieszczyk_PL.pdf.
8. Гунько Н.В., Прилипка В.А. Трудова міграція та працевлаштування сільських жителів Житомирщини (за матеріалами вибіркового дослідження) / Н.В. Гунько, В.А. Прилипка // Демографія та соціальна економіка. – 2009. – № 1. – С. 136-142.
9. Населення України за 2013 рік: Демографічний щорічник / Державна служба статистики. Відповідальна за випуск Тимощенко Г.М. – К., 2014. – 293 с.